

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата педагогічних наук, доцента

Пермякової Ольги Григорівни

на дисертаційну роботу Конопельцевої Олени Георгіївни

«Традиції сімейного виховання дітей у Франції»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі

спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

У сучасних умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів розвиток національної системи освіти визначається неперервним пошуком вагомих важелів впливу на підвищення якості педагогічного процесу. Водночас глобалізація світового освітнього процесу вимагає усвідомлення суспільної потреби в гуманізації взаємин в різних соціальних структурах, де криється величезний виховний потенціал освітнього процесу, зокрема технології сучасного виховання дітей та учнівської молоді; соціально-політичний і цивілізаційний потенціал. Усвідомлення надзвичайної важливості сім'ї та родини як основного й міцного осередку суспільства, важливості сімейного виховання зумовлює вивчення історії, практики та запозичення досвіду передових педагогічних моделей різних країн. У рамках процесу глобалізації Конвенція ООН про права дитини передбачає сприяння, захист і підтримку цієї галузі. Згідно положень Конвенції для повного і гармонійного розвитку особистості дитині необхідно зростати у сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння. Сім'я завжди була і залишається основним джерелом матеріальної та емоційної підтримки її членів, необхідної для розвитку кожного з них, засобом збереження і передачі культурних цінностей від покоління до покоління, відновлення населення та виховання повноцінних членів суспільства.

В умовах інтеграції різних сфер суспільного життя у загальноєвропейський культурний простір перед українським суспільством постають нові виклики. Сучасне суспільство повинно розв'язати суперечність

між необхідністю культивувати загальнолюдські і європейські цінності свободи, демократії, толерантності, які пронизують усі сфери як суспільного, так і приватного життя людини, та національними традиціями, культурою, звичаями, моральними нормами. Особливо гостро дана суперечність представлена у сфері побудови та життєдіяльності сім'ї. Міцна сім'я завжди була основною цінністю і пріоритетом для українців. Проте в останні десятиліття під впливом ідей толерантності, свободи сімейні цінності дещо змінюються, а іноді і нівелюються.

Модернізація суспільних відносин у ХХ - на початку ХХІ століття значною мірою вплинула на функціонування сімей, їх склад, структуру, демографічну поведінку. Суттєві зміни відбулися в поглядах людей на шлюб, сімейні стосунки, роль чоловіка та жінки, на виховання дітей. За таких умов важливо обґрунтувати методологічні засади сучасного сімейного виховання, зберігати кращі вітчизняні традиції та примножувати їх здобутками інших народів світу.

Звернення до французького досвіду виховання дітей представляє для нас зацікавленість і в першу чергу це пояснюється тими нагальними потребами сучасності, які вимагають вирішення і вдосконалення. Це стосується як шкільної освіти, вищої освіти, так і виховання молоді, а також молодших членів нашого суспільства (дітей від народження до періоду поступлення до школи). Отже, вивчення досвіду інших країн завжди є гарною основою для розробки власних проектів розвитку будь-якої гілки освітньої системи. Як ми вже зауважили, вивчення досвіду Франції є беззаперечно корисним. Перш за все це можна пояснити тим, що ця європейська країна завжди вважалася «світовою дослідною освітньою ділянкою», а система освіти в цій країні тривалий час була однією з найкращих в Європі. Отже, ефективне використання зарубіжного досвіду передбачає адаптацію зарубіжних ідей і підходів до національної системи виховання, до вітчизняної культури в цілому. Саме на вирішення такої важливої суспільної проблеми спрямоване дисертаційне дослідження Конопельцевої Олени Георгіївни. Повністю погоджуємося з дисертанткою

стосовно того, що проблема сімейного виховання дітей у Франції, традиції сімейного виховання представляють інтерес для українських учених, освітян та батьків і є дійсно актуальною.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до чітко визначеного наукового апарату. Тема, об'єкт, предмет, мета дослідження узгоджені та визначають стратегію наукового пошуку. Застосування адекватних методів наукового пошуку дозволили отримати нові для педагогічної науки результати.

Нагальність порушеної проблеми підтверджують виявлені дисертанткою суперечності, зокрема між:

- підвищенням вимог українського суспільства до якості сімейного виховання й існуючою практикою його здійснення;
- обґрунтованістю теоретичних положень французькими вченими щодо традицій сімейного виховання й недостатньою вивченістю цих положень в Україні;
- накопиченим у Франції цінним досвідом реалізації традицій сімейного виховання і недостатністю науково-методичного забезпечення його впровадження в процес виховання дітей в українській родині.

О.Г. Конопельцева запропонувала роботу, в якій здійснено якісний аналіз досліджуваної проблеми, що забезпечено кваліфікованим використанням обраних для дослідження методів, адекватних меті та завданням.

Заслужують на позитивну оцінку кількісні та якісні характеристики джерельної бази дослідження, що є достатньою й різноманітною з огляду на характер використаних праць.

Особливу цінність серед них представляють франкомовні матеріали: закони, постанови, доповіді, монографії, статі у періодичній пресі, матеріали науково-практичних конференцій, архівні документи у справах сімей тощо. Суттєвим науковим доробком дисертанта є також введення до наукового обігу значної кількості (124) невідомих та маловідомих документів, окремих фактів, теоретичних положень, у тому числі таких: трактат «Правила пристойної поведінки та християнської ввічливості» (1703) Ж.-Б. де ла Салля; праці

„Дзеркало молоді для формування гарних звичаїв та ввічливості” (1586) М. Кордьє; «Виховання родиною та школою» (1910) М. Понсона тощо, пов’язаних із становленням та сучасним станом реалізації традицій сімейного виховання у Франції.

В цілому, методологія наукового дослідження Конопельцевої О.Г. забезпечує вірогідність наукових тверджень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Необхідно відзначити джерельну базу дослідження Конопельцевої О. Г.: у списку використаних джерел 388 одиниць, з них 254 - іноземною мовою. Це слугує безперечним доказом інформативності та валідності представленої роботи.

Викликає інтерес ретроспективний аналіз проблеми впровадження традицій сімейного виховання дітей у Франції. Приємне враження справляють представлені авторкою французька й вітчизняна історіографія зазначеної проблеми. Це дозволило Конопельцевій О. Г. переконливо довести, що сімейне виховання у Франції, зокрема його традиції, є практично недослідженими фахівцями в галузі педагогіки.

Авторкою у ході дослідження з’ясовано, що витоки традицій сімейного виховання дітей на території сучасної Франції відносяться ще до часів існування Галлії. Цікавим і корисним для дослідників і науковців, які займаються дослідженнями питань, пов’язаних з минулим французького суспільства, його становленням, історією, зокрема традиціями, є матеріал, представлений Оленою Георгіївною у §2.1, де дослідниця аналізує періоди становлення традицій сімейного виховання: часи існування Галлії, період друїдів, епоху Каролінгів (VIII-IXст.), епоху лицарства (XI ст.), добу розквіту Середньовіччя (XIII-XIVст.), епоху Відродження (XVI ст.), епоху Просвітництва (XVIII ст.). Аналіз представлених періодів дав змогу дослідниці конкретизувати витоки становлення традицій сімейного виховання дітей на території сучасної Франції: підкорення жінки та дітей в родині волі батька,

багатовіковий вплив церкви на сімейне життя, залучення жінок до роботи на виробництві, впровадження пронаталістської політики після Другої світової війни (Розділ 2, 2.1.).

Вагомим науковим доробком дисертантки є чітке й аргументоване визначення хронологічних меж дослідження, а також наукове обґрунтування етапів становлення та розвитку французьких традицій сімейного виховання. Так, у дисертації виокремлено: перший етап (1945-1974 рр.) – етап оновлення сімейних традицій, що характеризувався збільшенням підтримки родини з боку уряду, поступовою відмовою батьків від авторитарного стилю виховання та проявом ними більшої готовності сприймати бажання дитини та враховувати її інтереси під час реалізації вказаних традицій. Другий етап (1975-2018 рр.) – етап гуманізації сімейних традицій, що ознаменувався активним залученням батька до впровадження цих традицій, зміною статусу дитини від об'єкта до суб'єкта виховної взаємодії, використанням гуманістичних методів виховання (переконання, пояснення наслідків дій, власний приклад та ін.) (Розділ 3, 2.1.).

Наукову новизну результатів здійсненого наукового пошуку забезпечує також розкриття Конопельцевою О. Г. внеску французьких науковців Франції (Ф. Ар'єс, Д. Гайє, П. Дюрнінг, Ф. Лебран, Ф. Майєр, М. Руш та ін.) у розвиток ідей про традиції сімейного виховання у Франції, що полягає у визначенні суті, класифікацій, змісту сімейного виховання, формулюванні основних принципів та виявленні умов успішної реалізації традицій сімейного виховання у Франції. Так, за визначенням дослідниці цими умовами є: сприйняття батьками своєї дитини буквально з перших місяців після народження як автономну особистість; забезпечення узгодженості виховного впливу на дитину з боку батьків і вихователів відповідних установ; відсутність форсування процесів навчання і розвитку дитини, упор в процесі виховання на навчання малюків навичкам соціалізації; на основі поділу негативних дій дитини на дрібні витівки (*bêtise*) і серйозні проступки, її карають тільки за вчинення таких проступків.

У дисертації схарактеризовано методи, прийоми, форми реалізації французьких традицій сімейного виховання. До специфічних прийомів

виховання, які застосовуються у французьких родинах, згідно проведеного дисертанткою дослідження, відносяться, наприклад, такі: „у чому справа?“, „раз, два, три“, „пауза“, „очікування“, „рамки“, „будь мудріше“ та ін.

Заслуговує на увагу те, що дисертанткою в роботі представлені авторські визначення основних понять, що стало можливим завдяки опрацюванню великої кількості першоджерел французькою мовою, автентичних документів. На нашу думку це є надзвичайно важливо, оскільки на сьогодні в науці, зокрема педагогічній, немає термінологічної чіткості, існує багато визначень одного і того ж поняття, які різняться за суттю. У даній дисертаційній роботі її автором розкрито сутність понять, що прямо чи опосередковано стосуються сімейного виховання. Так на основі зіставлення визначень французьких та українських учених ключових понять («традиція», «сім'я», «виховання», «сімейне виховання»), О.Г. Конопельцева запропонувала авторські тлумачення цих понять, а також ключового терміну «традиції сімейного виховання», що визначається як сталий порядок передачі та прищеплення ціннісних норм та моделей поведінки у колі родини за допомогою інструментів виховання, що є звичними та притаманними сім'ї в межах окремої спільноти (Розділ 2, 2.3).

Варто зазначити, що важливим науковим доробком дисертантки є також виявлення перспективних ліній творчого використання педагогічно цінних думок та досвіду реалізації французьких традицій сімейного виховання дітей в українських родинах, а саме таких: здійснення ранньої соціалізації дитини, спрямованої на виховання її як законослухняного громадянина, культурного й толерантного члена суспільства, зразкового сім'янина; з малолітства привчання дитини до здійснення самоконтролю та рефлексії, взяття на себе відповідності за власну поведінку; визначення чітких меж дозволених і недозволених дій та вчинків; доручення певної частини домашніх обов'язків дитині.

Варто також відзначити суттєве практичне значення результатів дослідження, позаяк сформульовані дисертанткою теоретичні положення й висновки, представлений фактологічний матеріал та наведена база франкомовних джерел можуть стати основою для проведення подальших

наукових пошуків у галузі порівняльної педагогіки, в розробці та викладанні педагогічних курсів та спецкурсів, при написанні навчальних посібників і підручників. Створені О. Г. Конопельцевою науково-методичні матеріали з порушеної проблеми можуть стати в нагоді для підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у системі післядипломної освіти, а також вихователям дитячих садків, учителям шкіл та батькам в процесі організації виховної роботи в школі й сім'ї. Практичне значення наукового доробку дисертантки також підтверджено упровадженням результатів дослідження в освітній процес трьох закладів вищої освіти України, про що є відповідні довідки.

Аналізуючи представлену дисертацію, варто відзначити широку апробацію матеріалів та висновків дослідження на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, у тому числі у Празі (2014), Софії (2014), Сумах (2015, 2016), Харкові (2015), Києві (2015), Перемишль (2016).

Основні положення й результати дослідження відображені в достатній кількості публікацій автора. Так, зміст дисертації відбито в 17 публікаціях, із них 7 одноосібних статей опубліковано в наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у міжнародному періодичному виданні, 9 тез доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Загалом робота Конопельцевої О. Г. відповідає вимогам, що пред'являються до кандидатських дисертацій. Робота містить висунуті автором для прилюдного захисту наукові положення, а також обґрунтовані результати. Текст роботи характеризується глибиною аналізу, має теоретичну і практичну значущість. Поставлені завдання повністю вирішено. В процесі дослідження одержано результати, які можуть бути використано в теоретичній і практичній діяльності. Зміст автореферату відображає основні положення дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Конопельцевої О. Г. загалом, у контексті наукової дискусії висловлюємо зауваження і побажання.

1. Погоджуємося з автором дослідження щодо тези про те, що традиції, а зокрема традиції сімейного виховання, тісно пов'язані з минулим народу. В підтвердження цьому дослідниця доречно звертається в своєму дослідженні до наукових французьких джерел, трактатів, архівних періодичних видань онлайн-бібліотеки Національної Бібліотеки Франції, історії і розглядає питання сім'ї, виховання в сім'ї в ракурсі ретроспективного аналізу, починаючи з часів Галлії, охоплюючи період друїдів, епоху Каролінгів (VIII-IX ст.), епоху лицарства (XI ст.), Просвітництва (XVIII ст.) і, завершуючи представленою інформацією з питань сім'ї, виховання, сімейних традицій XIX ст. (Р.2, §2.1). На нашу думку, зазначений параграф (§2.1) повністю за своїм змістом корелює з історіографією досліджуваної проблеми. Отже, ми вважаємо, що цей параграф (§2.1) доречно було б включити до Розділу 1, як і §2.2., оскільки аналіз з ключових понять дисертації є базою для подальшого дослідження.

2. На нашу думку, у дослідженні мають місце є деякі невідповідності щодо коректності назв в оформленні додатків. Так, на с. 202 (§3.3) мова йдеться про те, що головною чеснотою українці традиційно вважають працьовитість, с. 201 – інформація про результати опитування фонду Разумкова (моральні цінності) із зазначенням посилання на рис. В.1 Додатку В. Згаданий рисунок В.1 дійсно містить такі показники, проте він має назву «Дані соціологічного опитування українців про місце релігії серед традиційних українських цінностей». Отже, ми вважаємо, що в такому випадку варто було назвати цей рисунок більш коректно, відповідно до тієї інформації, яка наведена в таблиці, або ж з якої автор робить посилання.

3. У науковій праці представлено достатньо докладно загальну характеристику традицій сімейного виховання в сучасній Франції. На наш погляд, дисертація значно б виграла, якби здобувачка зробила спробу проаналізувати варіативні відмінності традицій у французьких сім'ях, які відрізняються за різними параметрами: кількістю дітей, професійною належністю та рівнем освіти батьків, місцем проживання тощо. Оскільки зазначені фактори в деякій мірі впливають на виховання дітей у сучасній

французькій сім'ї. До того ж, ми вважаємо, що в своєму дисертаційному дослідженні автором недостатньо приділено увагу аспекту порівняння традицій сімейного виховання в українських та французьких сім'ях (виключення представляють моменти порівняння французького і українського досвіду стосовно догляду за маленькими дітьми ясельного віку та дошкільнят (центри розвитку), консультативна допомога психологів батькам школярів, французька традиція святкування днів народження в музеях). Аспект порівняння традицій сімейного виховання в українських та французьких сім'ях можна було б розкрити більш широко в третьому розділі.

4. Представлені у Додатку В на рис. В.1 «Місце релігії серед традиційних українських цінностей» і рис. В.2 «Релігія і церква в українському суспільстві», на нашу думку, містять суто інформативний характер, що представляє положення і роль церкви в українському суспільстві і не мають суттєвого відношення до розкриття теми дослідження. З іншого боку, ці додатки були б доречними, якби мова йшла про порівняння місця і ролі церкви, релігії як однієї з традиційних цінностей сім'ї в українському та французькому суспільстві.

5. Результати пілотного дослідження, проведеного серед вчителів, учнів, батьків, які дослідниця представляє в Розділі 3 (§3.3.), ми вважаємо можна було б оформити і представити у вигляді таблиці в Додатках, що сприяло б кращій візуалізації результатів дослідження.

Зазначені зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи. Вважаємо, що дисертаційне дослідження «Традиції сімейного виховання дітей у Франції» за змістом, завершеністю, новизною і достовірністю одержаних результатів відповідає вимогам пп. 9, 10, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013р. (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19.08.2015р. та № 1159 від 30.12.2015р.) і паспорту спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, а